

A 70 éves Budapest

Irla: Morvay Endre, Budapest székesfőváros alpolgármestere

Most van hetven éve annak, hogy az újra alkotmányos keretek közé visszajutott magyar közvélemény igen nagy érdeklődéssel figyelte az országgyűlés tárgyalásait. A nagy jogalkotások korszakában, kétévtizedes abszolútizmus után, a XIX-ik század koreszméinek hatása alatt, egészen újjá kellett építeni az államéletet. Nem kisebb dologról volt szó, mint arról, hogy megvalósítsák a lelkek legmélyén élő vágyat, amelyet részben királyi intézkedések, részben a tudomány, az irodalom és a politika kimagasló egyéneinek propagandája, különösen Széchenyi István áldozatos tevékenysége, majd a szabadságharc kormányának 1849 június 24-i rendelete és főképpen a Lánchíd elkészülése már igyekezett valósággá érlelni: az *egységes és méltó fővárost Magyarországnak!*

Buda és Pest két különálló városként fejlődött, épp úgy, mint az 1872-ben hozzájuk csatolt Óbuda is. Amióta pontosan ismerjük a mai Budapest területének történetét, tudjuk, hogy a súlypont, a tekintély, korszakról korszakra hogyan változott az egyes alkotóvárosok között. A legrégebb település, amelynek kultúrnyomait a csiszolt kőkorszakig, tehát 4000 évre vezethetjük vissza, valószínűleg a Tabán volt. A római uralom a súlypontot Óbudára, illetve Óbudától északra helyezte. A honfoglalás után, a fejedelmek korában, a Duna legszűkebb pontján, a Gellérthegy és a mai Belváros között lebonyolított nagyarányú forgalom fejlesztette ki a révátkelőhely balparti részén, az alig egy évtized előtt megtalált római castrum körül

gyűrűszerűen kialakuló kereskedővárost, Pestet.

A tatárok rombolásáig gazdasági jelentőségében és kulturális, hitéleti fontosságában — Rogerius nagyváradi kanonok bizonyosága szerint — *nagy és gazdag város volt.* Közjogi szempontból viszont, ebben az időben az aquinumi romok körül kialakult — akkor még Budának nevezett — Óbuda ragadta magához az elsőbbséget.

Katasztrófának kellett következnie: a pontosan 700 év előtti tatárjárásnak, hogy a veszedelmeknek ellentánni nem tudó Pestből a jobban védhető budai Várhegyen alakuljon ki egy fiókváros, amelyet *Nagy Lajos, Zsigmond és Mátyás királyok* uralkodása az akkori keresztény Európa egyik legjelentősebb városává fejlesztett. Pest és Buda között megindult a vetélkedés. Amíg eleinte Pesten választották a jobbparti fiókváros „közigazgatási kirendeltségét“

lassanként Buda ragadta magához a hatalmat,

s később már ő küldött ki Pestre bírákat, tanácsadókat, majd Pest visszaszerzte egy pénzkölcsönrel Zsigmond királytól a függetlenségét.

A török hódoltság korában másfél századon át Buda tartotta meg vezető helyzetét, hiszen Pestet a török uralom

alatt többször is elfoglalták, feldúlták a felszabadítást megkísérlő császári hadseregek. Az 1686 szeptember 2-iki diadalmas ostrom azonban közös sorsot tartogatott a testvérvárosok számára: mindkettő úgyszólván teljesen elpusztult a hosszú ostrom és az utána napokig tartó szabad harácsolás következtében.

Hiába volt meg a két város rivalizálása és közjogi különállása, hiába választotta el őket a Duna, amely szinte évenként hosszú időre minden összeköttetést lehetetlenné tett. A jólétben, a virágzásban vetélkedhettek egymással, de

a katasztrófákban, a balsorsokban valóban testvériesen kellett osztozkodniuk.

A visszafoglalás után mindkét várost császárhű német telepesekkel telepítették be, míg a jelentőségét elvesztett Óbuda a XVIII. század közepéig *magyar telepesekkel telt meg, magyar bírák és esküdtek vezetése alatt.* A kuruckorszak zavarai és az akkori időkben gyakran megismétlődő pestisjárványok egyaránt sújtották a testvérvárosokat. A telepes polgárok szorgalmából és kitartásából azonban a rejtélyes geopolitikai tényezők hatására lassan újból felvirágozott Buda és Pest, az 1703-ban kiadott kiváltságlevelekkel pedig ismét az első városok sorába jutottak.

Közösen küzdöttek már ezekért a kiváltságlevelekért, közösen küzdöttek azért is, hogy Pozsonytól elhódítsák a főváros jellegét.

Mária Terézia volt az, aki Buda történelmi jogaira való tekintettel föllállította itt az egyes kormányhivatalokat, majd az akkori Magyarország szellemi központjából, Nagyszombatból Budára helyezte át Pázmány Péter egyetemét. Fia, II. József, még többet tett ezekért a városokért: szaporította Budán a kormányhivatalok számát, *az egyetemet áthelyezte a gazdagabb és fejlődésképesebb Pestre.* Az ő halála után — részben a francia forradalom hatására is, — lassanként

Pestre tömörült a magyar közgazdasági és kulturális élet minden megnyilvánulása.

Buda a kormányhivatalok székhelye lett és az ősi fővárosi jelleg dicsfényében tetszelgett, de ezalatt Pest reálisabb alapokon ragadta magához a vezetést. Könnyen tehetett, hiszen földrajzi adottsága következtében, fejlődésének úgyszólván korlátlan lehetőségei voltak.

A városok egyesítésének gondolata is egyre jobban terjedt a közvéleményben, noha mindkét város hivatalos tényezői ólósan szembehelyezkedtek ezzel a kívánssal, mert minden józan megfontolással és érveléssel történelmi különállásuk pártját szegte szembe.

Csapások, katasztrófák puhították meg az érvekre nem hajló ellenállást. Csapások, katasztrófák, — amelyek nem hajlandók sem történelmi jogokat, sem álhághatatlan közigazgatási határokat

tiszteletben tartani, hanem „testvériesen“ sújtanak minden útjukba kerülő települést: az 1831-ben első ízben megjelent rettetetes ázsiai járvány, a kolera, az 1838-ban mindkét várost egyformán sújtó dunai árvíz, a szabadságharcra kapcsolatos katonai események és újabb kolerajárvány, a városi különállást ugyan figyelembevevő, de mindegyiket egyformán pusztító végrehajtó szervvé alacsonyító abszolútizmus két évtizede, újabb kolerajárványokkal tarkítva...

Nem csupán álmódózó idealisták agyában született meg az egységes főváros gondolata, még kevésbé valamely érdekelt helyihatóság vezetőinek túlfűtött ambíciójából, hanem a valóság legridegebb tényezőiből.

Amikor 1867-ben az alkotmányos korszak elkezdődött, mindenki tudta, hogy az egyesítés ügyét már nem lehet soká halasztani.

1867 október 16-án Pest város főpolgármestere, *Szentkirályi Mór* a közgyűlésen indítványozta, hogy fel kellene kérni a belügyminisztert: *„azon esetre, ha Pest és Buda városának egy községbe való olvasztása tárgyaltatnék, a két város egyesítésére alakítandó törvény oly feltevések előleges megállapításától függesztessék fel, melyek Pest városára nézve az egyesítést legalább ártalmatlanná tegyék.“* Az indítványt — noha a főpolgármester tette — csak egy év múlva tárgyalta a közgyűlés, de levétárba helyezte. *„Az önkormányzat ugyanis már látta, hogy az egyesítés elkerülhetetlen.“*

Utána a törvényhozás az 1868:XXI. törvényekben megkülönböztette Budát és Pestet a többi törvényhatóságtól, amelyekben a két városban az *odóbehajtást ráruházta a városi pénztárakból fizetett községi odóbehajtási hivatalokra,* az 1868:XXXVIII. törvények pedig egységes tankerületé alakította Pestet és Budát és közös iskolatanácsot állított fel.

Andrássy Gyula miniszterelnöksége idején a reformok sorozatát hozta a tarsolyában a kormány. Andrássy nyitott szemmel nézett és ahogy *Siklóssy* egyik munkájában olvassuk: *„látta a kétfős város tehetetlenségét: ha országos dolgot kellett alkotni, akkor újból, meg újból össze kellett hívni a kormányt és a két város kiküldötteit, hogy azután a kormány által előteremtett pénzen, az állam szakembereivel végre csigamódon lehessen haladni.“*

Siklóssy kritikája talán túlszigorú, de valószínűleg sok igazság van benne. 1868 május 13-án a miniszterelnök előnközte alatt összehívták az ügynevezett „buda-pesti szepítési vegyesbizottságot“. Ezen Pest városát *Szentkirályi Mór*, Buda fővárost *Házmán Ferenc* főpolgármesterek képviselték. Az előkészítő értekezleten közölte Andrássy azt a tervét, hogy a két várost mi módon szándékozik nagygyá fejleszteni. Megállapították: *„mint-hogy nagy anomália, hogy az országnak két fővárosa legyen, mert Buda törvényesen, Pest meg sokkal virágzóbb állapotát tekintve, tetteleg az — ezen két testvérváros a dolog természetes folyásánál fogva is egy várossá alakuland“. Az értekezlet eredménye volt előbb az 1868:LVI. t. c., amely szepítési célokból kimondta Buda és Pest területén a kiszepítést, majd az 1870:X. tc., amely a *Közmunkatanácsot* hívta életre. Ennek a törvényjavaslatnak az országgyűlési tárgyalása során főleg *Irányi Dániel* függetlenségi szempontból küzdött „a kormány hatalmának túltengése“ ellen. Andrássy többször felszólt, kifejtette álláspontját, majd a javaslat előadója kijelentette:*

„a kormány abból az eszméből indul ki, hogy valahára az eljárás vezetését egy időre és helyre nézve egységes, összefüggő, nem a napi vélemény hullámzásaitól függő orgánus kezébe kell tenni és hogy enélkül városunk jövője és a célba vett átalakítás nincs eléggé biztosítva.“

A javaslat szövegezője valószínűleg *Csengery Antal* volt, mert ő harcolt a legtöbbet azok ellen, akik *partikuláris okokból* nem értették meg a kormány nagyszabású koncepcióját. A közmunkatanácsai törvényt követte a sugárútról (mai Andrássy-út) szóló 1870:LX. 60. és a Nagykörútról szóló 1871:XLII. tc. Ezek a törvények a városok önkormányzati jogának már lényeges korlátozását jelentették.

Mindenki látta, érezte, hogy az egyesítést kimondó törvény sem késhet soká.

1870 július 16-án az országgyűlés a törvényhatóságok redezéséről szóló törvényjavaslatot tárgyalta és ekkor merült fel

Mielőtt

fedéllemez és szigetelőlemez

igényléseit kitöltené, előbb kérjen

tőlünk ajánlatot!

GROZIT

aszfalt- és kátrány-
vegyitermékgyár
részvénytársaság

V., Szent István-krt 22. T.: 124-175, 129 049

Könnyű az építkezés

CELOLIT

HO ES HANGSZIGETELŐ
ÉPÍTŐLEMEZZEL MERT
KÜPÉREZÉSEK ÉS
SZÉKÉZREKÉK
VESEHETŐ FESZTETŐ
TERFOGATÁLLÓ TÚZÁLLÓ
KITŰNŐ VAKOZATTARTÓ

COSZTONYI ÉS TSK
BUDAPEST V. MARGITÁNYI KÖZP. 14.
TELEFON: 124111-128423

az a módosítás, hogy „Buda és Pest városok belbiztosítási szervezéséről” azonban külön törvény rendelkezik”. A kapcsolatos házhatározat felszólítja a kormányt, hogy „Pest és Buda városokkal érintkezések e két város belbiztosítási egyesítése felől”. Tóth Vilmos belügyminiszter 1871 március 15-ére hívott össze 21 tagból álló értekezletet. Ezen Szentkirályi újból az egyesítés ellen szólalt fel az érvek egész sorozatával. Szerinte Buda nem fejlődésképes, mert a Várhegy és a Gellérthegy a fejlődést megakadályozzák. A Pesten meghonosított ipart és kereskedelmet lehetetlen átterelni Budára. Pest színmagyar képviselőtestületét az akkor még nagyrészt német lakosságú Budától féltette. Azonkívül utalt arra, hogy a két város törvényhatósági élete több évszázadon keresztül teljesen különálló volt, a különböző érdekek erősen megszilárdultak, sőt ellentétes érdekek vannak. Anyagi szempontból is helytelenítette az egyesítést, mert a sok tekintetben elmaradott Buda szükségleteinek kielégítése a vagyonszám Pestet terhelné és ez a két város közötti surlódásokra adna alkalmat.

Csengery Antal válaszfelszólalásában hivatkozott arra, hogy London városrészeinek közigazgatási egyesítésekor az addig különálló egységek hasonló érveléssel ugyancsak minden lehetőséget elkövettek az egyesítés megakadályozására, már pedig

az egyesítés mindenhol elősegítette a haladást és virágzást.

Ezt a kérdést nem szabad csupán városi szempontból nézni, hanem az ország érdekét kell figyelembe venni. Már pedig a magyar államnak szüksége van arra, hogy megfelelő főváros által képviseltesse.

Még a benyújtott törvényjavaslat ellen is felmerültek különböző elvi aggályok. A pestvárosi közgyűlés által kiküldött bizottság kimondotta, hogy meghajlik ugyan a magasabb szempontok által megkívánt egyesítés szükségessége előtt, azonban azt egyelőre csakis elvben pártolhatja, mert a bizottság szerint elméleti úton nem lehet megállapítani, vajjon Budának és Pestnek tervbevetett egyesítése a városok jólétének előmozdítását fogja-e szolgálni. Kijelentette továbbá, hogy „mindaddig... amíg a budai polgár Pestben és viszont a pesti polgár Budán honosnak érezni nem fogja, az egyesítés bár törvény és közigazgatás útján végrehajtható is, csak papíron fog maradni”.

Buda elfogadta ugyan a javaslatot, de külön hangsúlyozta, hogy „az egyesítésnek csakis Buda hoz és hozandó áldozatot, mivel Buda nemcsak fővárosi címét, fényes múltjának egyedüli maradványát, hanem municipális önállóságát is veszítendő, mely Pestnek szellemi és anyagi túlsúlyánál fogva mindig biztosítva marad”.

Óbuda nem volt szabad királyi város, hanem előbb a Zichyek földesúri hatalma alá tartozott és csak az abszolútizmus korában „egyesítették” Budával. Elmaradt állapot ellenére is féltette nehezen visszaszerzett önállóságát. Az egyesítés ellen nyilatkozott, illetve az egyesítést feltételektől kívánta függővé tenni. Polgársága részéről megnyilvánult az az aggodalom, hogy Óbuda az egyesítendő fővárosnak mostohagyermek lesz, a fejlődés előnyeiben nem fog részesülni, csupán magasabb terheket kell majd ellenszolgáltatás nélkül viselnie.

A megnyilvánult ellenvetések hatására a belügyminiszter az egyesítésről szóló törvényjavaslatban a vagyoni jogi kérdé-

seket még meglehetősen óvatosan kezelte, sőt

lehetőnek tartotta azt is, hogy az elvileg egyesített három város külön költségvetéssel és vagyonkezeléssel bírjon.

Ez ellen azonban tiltakoztak a polgárság képviselői is. Viszont már véget akartak vetni a huzavonának és Pest és Buda egyaránt kérték a kormányt, hogy mielőbb döntsön ebben a kérdésben.

1872 november 26-án kezdte tárgyalni a képviselőház plénuma a parlamenti bizottság által módosított törvényjavaslatot.

A vita emelkedett színvonalú volt. Érdekes, hogy báró Podmaniczky Frigyes is élesen a virilizmus ellen nyilatkozott, helyébe javasolta, hogy a 400 bizottsági tag közül 350-et válasszanak szabadon, kerületenként a választó polgárok, 50-et pedig a már megválasztott bizottsági tagok válasszanak a szakfériak közül, még pedig 10-et a jogtudósok, 10-et az orvosok, 10-et a műszaki emberek, 10-et a közoktatás, 10-et az ipar, kereskedelem és pénzügy kitűnőségei közül.

Jókai Mór szintén részt vett a vitában, ugyancsak a virilizmus ellen nyilatkozott és megjósolta, hogy a virilista választás esetén a főváros egyes kerületei hátrányos helyzetbe jutnak. Minden olyan intézményt, ami káros a város fejlődésére, átvisznek a kevésbé protegált kerületekbe. Már akkor — Jókai szerint —

évtizedek óta folyt a küzdelem a pesti gentry és a pesti „mezitlbasok” között.

A szélesebb közvélemény azonban a különböző propagandák hatására megosztott az egyesítés kérdésében. Mindazáltal a parlamenti vita nem vert szélesebb hullámokat a közvéleményben, mert újra megjelent a rém: a kolerajárvány, amely ismét egyaránt sújtotta a Duna mindkét partján élő városokat.

Közös baj közös intézkedéseket követel.

Az 1872—73. évi kolera során 2621-en haltak meg Budapesten ebben a rettenetes betegségben és csak 2758-an gyógyultak meg. A közvéleményt jobban érdekelte az a veszedelem, mint a főváros egyesítése. A járvány hatalmas érvelést szolgáltatót az egyesítés hívei számára. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a lakosság akkori száma csak 270.476 volt, tehát a kolera-halottak száma majdnem 10 ezreléket tett ki.

A törvényjavaslatból 1872 december 22-én lett törvény, ugyanis azon a napon szentesítette Gödöllőn Ferenc József és december 23-án a belügyminiszter már leiratot intézhetett Pest város közönségéhez, melyben közölte, hogy a szentesített törvényt az országgyűlés mindkét házában kihirdették. Ekkor már csak a belső szervezeti kérdések letárgyalása volt hátra.

Meg kell említenünk, hogy

az egyesítéskor hangok hallatszottak Újpestnek a bekebelezése mellett is.

Volt, aki meglátta, hogy ennek a településnek jövője van, noha 1869-ben csupán 6722 lakosa volt, tehát több, mint a szervezés során külön kerületi önállóságot nyert Kőbányának (4353).

Már megvolt a törvény, mégis léptenyomon talánunk adatokat arra, hogy milyen kicsinyen szűkkeblűséggel és a fejlődésben nem bizó pesszimizmussal kezelték a főváros kérdését. Csak a nagyvonalú előrelátók sejtették, hogy az egyesítés magával hozza a világvárossá alakulást.

1873-ban nagy gazdasági krach következett, amely 1878-ig tartott, mégis megdöbbentő, hogy pl. 1874-ben mindössze 152 új lakóháza és 96 toldaléképítésre kértek építési engedélyt, amit a tőkepiac helyzetén kívül csak a pesszimizmussal tudunk igazolni. De 1886-ban 516, 1897-ben 920 új lakóház építésére kértek enge-

délyt. 1876-ban a Pest város által már hét évvel előbb létesített statisztikai hivatal költségeire a következő összegeket biztosította a költségvetés: személyi kiadásokra 8000 forint, nyomtatványokra és kiadványokra 3000 forint, könyvtárra

250 forint, irodai szükségletekre 200 forint.

Az egyesítés már magában rejtette a további fejlődés magvait. Csupán egyetlen összehasonlító táblázatot mutatok be a kerületek lakosságainak alakulásáról.

	1869	1880	1930
I.	26.080	27.876	115.293
II.	22.074	25.339	52.047
III.	21.846	24.457	60.465
Jobbpart:	70.000	77.672	227.805
IV.	24.952	28.627	25.172
V.	23.560	33.675	78.039
VI.	40.500	57.846	174.040
VII.	44.091	61.510	186.647
VIII.	41.831	63.994	141.119
IX.	21.189	32.278	98.861
X.	4.353	10.296	73.089
Balpart:	200.476	288.226	776.967
Budapest:	270.476	365.898	1.004.772

Meg kell említenem azt is, hogy 1874-ben a fővárosi alkalmazottak teljes létszáma 1682 volt, míg 1930-ban számuk 27.681-re emelkedett. A számok és az arányok önmagukban beszélnek.

A jelenlegi Budapest is súlyos elhatározások előtt áll. Alakulása, fejlődése a hetven év alatt nem volt egyenletes. Amint láttuk:

70 év előtt csak nehezen és sok ellenállás leküzdésével tudott megszületni. Az akkori érvek mintha újra elhangzanának a mai időkben is további termézetes fejlődési folyamattal: Nagy Budapesttel kapcsolatban.

Kétségtelen, hogy Budapest városfejlesztési programjában szintén elmondhatjuk, amit Deák mondott: „Sok hátramaradásunkat kellene pótolni”.

Móricz Miklós, a statisztika fegyverével rajzolta meg Budapest igen érdekes társadalomrajzát. Kimutatta, hogy Budapest 207 négyzetkilométernyi területén a lakosság egyharmad része lakik csak egészséges, vidékies környezetben, kétharmad része sűrűn összezúfolva. Ha olyan szélesen, kényelmesen akarna lakni, mint az ország többi részén, akkor 10.700 négyzetkilométerre volna szüksége. Budapest már 1869-ben egy házra 30 lakos esett, pedig akkor javarészt földszintes házakból állott a város nagyrésze. 1900-ban egy házra 45, 1910-ben 48 lakos ju-

tott. 100 ember közül 48,2 lakik egyszobás vagy kisebb lakásban, 22,2 lakik 2 szobában, 13,3 lakik 3 vagy ennél több szobában.

A nagyváros, mint lakóhely, csak bizonyos pontig fejlődik, azon túl megáll, sőt visszafejlődés a sorsa.

Az igazi élet ezután az elővárosokban bonyolódik le, s maga a „város” csak mint munkahely jut újabb szerephez.

A közölt statisztikai adatok is bizonyítják ezt. A Belváros, a IV. kerület, mint tipikus City-városrész, csak 1880-ban mutat fel nagyobb lakosságot, 1930-ban lakóinak száma alig haladja meg az 1869 évi számot. Ezzel szemben az elővárosi adottságokkal bíró Kőbányának 1869-ben kimutatott 4353 lakossága 1930-ban 18-szorosa szökött fel.

Ha pedig figyelembe vesszük a mai Budapest közigazgatási határán kívül keletkezett települések óriási fejlődését, megértjük, hogy most, 70 évvel Pest, Buda és Óbuda egyesítése után, új fejlődési adottság előtt állunk. A részletkérdésekre nem akarok rámutatni. Igen nagy nehézségeket kell előbb leküzdeni, nemcsak az ellenállásokban, hanem a közigazgatásban, a városrendezésben, közművek kiépítésében egyaránt. A nehézségeket le kell küzdeni, ez kötelesség, azok elől elzárkózni épp úgy nem lehet, mint ahogyan 70 év előtt sem lehetett.

Erőteljesen

a svéd-magyar kereskedelmi Pirkner Ferenc kereskedelmi tanácsos a svéd-magyar kereskedelmi tanácsos

Az Uj Világ a közelmúltban ismételt beszámolt a magyar-svéd kereskedelmi megbeszélésekről, amelyek — most elsősorban — nem Budapesten, hanem Stockholmban folytak le. A megbeszélésekről Pirkner Ferenc kereskedelmi tanácsos, a Svéd Golyóscsapó Rt. elnökgazdátja a következőket mondotta az Uj Világ-nak:

— Jóllehet most első ízben történt hogy a svéd-magyar kereskedelmi tanácskozásra nem a svédek jöttek Budapestre hanem a mi delegációnk látogatott a Stockholmba, ez az első, Svédországban tartott tárgyalás minden várakozást felülmulván szíves és barátságos légkörben reményen felüli eredményekkel zárult. Mindvégig annak a rendkívüli módon szíves vendéglátásnak, rokonszenvenek a jeleivel találkoztunk a svéd fővárosban, amelyek a megbeszéléseket Budapesten is jellemezte s amelyben a két nemzet egymá iránti, kölcsönös megbecsülése, rokonszenve tükröződik. Tárgyalásainkat, min ismeretes, a magyar külügyek részéről báró dr. Perényi Lukács György, a kereskedelem- és iparügyi minisztérium részéről vitéz dr. Kesserű István, a pénzügy minisztérium részéről dr. Jankovics Mar-

VIDOR ERNŐ

nemzetközi szállítmányozó

CESTULAJDONOS:

VASTAGH ANTAL

Budapest, V., Nádor-utca 21
Telefon: 121—119, 114—674

